

KENIA

KONSEKWENCJE
ZMIAN KLIMATU

Kraków, 2022

Niniejsza publikacja jest tłumaczeniem raportu „BEYOND PANIC? EXPLORING CLIMATE MOBILITIES IN SENEGAL, GUATEMALA, CAMBODIA AND KENYA. CASE STUDY REPORT KENIA” opracowanego przez UNIBO (Uniwersytet Boloński) w ramach kampanii #KlimatNaZmiany <https://climateofchange.info>

Autorki i autorzy: Dr Elena Giacomelli, Dr Elisa Iori, Dr Susanna Villani, Dr Sarah Walker, Prof. Pierluigi Musarò, Prof. nadzw. Matteo Vittuari, Prof. nadz. Marco Borraccetti, Prof. nadzw. Elisa Magnani

Tłumaczenie na polski: Agnieszka Sobolewska

Redakcja wersji polskiej: Joanna Szabuńko

Opracowanie graficzne okładki: Marta Przybył

Skład: Aleksandra Szaro

Autorzy zdjęć i materiałów graficznych: Artful Eyes Productions

Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie działa na rzecz zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska, odpowiedzialnej konsumpcji i produkcji oraz przestrzegania praw człowieka. Chcemy wiedzieć co kupujemy i za co płacimy. Zadajemy pytania firmom, sprawdzamy je, domagamy się zmian. Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie jest polskim partnerem projektu.

<https://ekonsument.pl>

Wsparcie takich osób jak Ty nadaje naszym działaniom sens.

Włącz się w nasze kampanie, akcje uliczne, zbieraj z nami podpisy, prowadź zajęcia z młodzieżą. Więcej informacji: www.ekonsument.pl/dolacz

Wspieraj nas! Tylko wsparcie takich osób jak Ty nadaje naszym działaniom sens. www.ekonsument.pl/wesprzyj

Jeżeli masz pytania – napisz do nas: info@ekonsument.pl

Niniejsza publikacja powstała została sfinansowana ze środków programu DEAR Komisji Europejskiej. Za jej treść wyłączną odpowiedzialność ponosi Uniwersytet Boloński i Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie, nie musi ona odzwierciedlać stanowiska Unii Europejskiej. Polska wersja została również dofinansowana przez NIW-CRSO w ramach Programu Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018-2030 PROO.

KENIA. Konsekwencje zmian klimatu.

Kim są migranci klimatyczni? I jak mówić o złożonych powiązaniach między kryzysem klimatycznym a migracją? Jak działać na rzecz osób, których życie i źródła utrzymania są najbardziej przez ten kryzys zagrożone? To niektóre z pytań, z jakimi mierzy projekt #KlimatNaZmiany (ang. „End Climate Change, Start Climate of Change”, współfinansowany ze środków unijnego programu DEAR. Szukając odpowiedzi sięgamy do przeprowadzonych w ramach projektu badań empirycznych – studiów przypadków czterech krajów: Kambodży, Gwatemali, Kenii i Senegalu. Ich wyniki przedstawiono w raporcie „Beyond panic”, którego skrót pt. „Powody do paniki?” Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie opublikowała w języku polskim. Badania przeprowadził interdyscyplinarny zespół badawczy z Uniwersytetu Bolońskiego, łącznie perspektywę socjologiczną z humanistyczno-geograficzną, prawną oraz rolniczą i dotyczącą systemów żywnościowych, we współpracy z organizacjami partnerskimi w terenie. Niniejsza publikacja to pełna wersja opisu studium przypadku: Kenia.

Kenię uznaje się za kraj w **wysokim stopniu narażony** na skutki zmian klimatu, a widoczny silny trend migracji z obszarów wiejskich do miast wynika z różnych czynników, w tym konfliktów wewnętrznych i klęsk żywiołowych. W szczególności susze i powodzie powodują istotne przemieszczenia ludności, zwłaszcza wśród społeczności pasterskich, które często wskutek tych kataklizmów tracą zwierzęta hodowlane i mają ograniczony dostęp do ziemi, zasobów i rynków. Do migracji przyczyniają się także eksmisje związane z realizowaniem projektów rozwojowych i ochrony środowiska – wysiedlanie ludzi z terenów będących własnością prywatną, publiczną i komunalną, zarówno na obszarach zurbanizowanych, jak i dzikiej przyrody. Chociaż Kenia jest uważana za kraj o niższych średnich dochodach,

kluczowe wyzwania nadal dotyczą nierówności i poziomu ubóstwa, co zwiększa podatność gospodarki na wstrząsy. To także może skłaniać ludność do migracji, czy to wewnątrz kraju, na przykład do hrabstwa Isiolo, którego dotyczą nasze badania, czy poza granice Kenii, do sąsiednich państw lub do Europy.

1. Kenia w zarysie

Region: Afryka Wschodnia

Liczba ludności (w tys.): 54 986

Wskaźnik rozwoju społecznego (Human Development Index): 0,601

Grupy etniczne trzy największe grupy: Kikuju (22%), Luhja (14%) i Luo (13%)

Ludność obszarów wiejskich (% całej populacji): 72,5

Poziom ubóstwa (% całej populacji)¹: 36,1

Zasoby naturalne²: wapień, soda kalcynowana, kamienie szlachetne, fluoryt, cynk, ziemia okrzemkowa, gips, fauna i flora, energia wodna

Obszar zalesiony (% powierzchni kraju)³: 6,3

Ziemie rolnicze⁴: 48,1% (w tym stałe pastwiska): 37,4%

Szacunkowe emisje CO₂ (mln ton/tony per capita)⁵: 15,9/0,3

Republika Kenii, położona w Afryce Wschodniej, zajmuje powierzchnię 582 646 km². Na ukształtowanie terenu składają się różne formacje równin, wzniesień i wzgórz, a także niskie i wysokie góry. Kenia graniczy od północy z Etiopią, od północnego zachodu z Sudanem Południowym, od zachodu z Ugandą, od południa z Tanzanią, a od wschodu z Somalią. Na południowym wschodzie kraju rozciąga się wybrzeże Oceanu Indyjskiego. Pod względem

¹ Baza danych UNDP

(<http://hdr.undp.org/en/indicators/39006#a>)

² <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kenya/>

³ UNData- A world of information (<https://data.un.org/en/iso/ke.html>)

⁴ <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kenya/>

⁵ UNData- A world of information (<https://data.un.org/en/iso/ke.html>)

topograficznym Kenia dzieli się na dwa główne regiony: niziny w regionach nadbrzeżnych i na wschodzie oraz wyżyny po obu stronach Wielkich Rowów Afrykańskich.

Większość ludności zamieszkuje wyżynną część kraju, gdzie jest więcej opadów. Tutaj też znajduje się znaczna część **ziem uprawnych**. Wyżyny, stosunkowo chłodne i żyzne, są zdominowane przez komercyjne oraz drobne gospodarstwa rolne. Do głównych upraw towarowych należą **herbata, kawa, kwiaty, warzywa, wrotycz dalmatyński (pyrethrum)**. Na wyżynach, na wysokości od 1500 do 3000 m n.p.m., uprawia się też pszenicę i kukurydzę, a także prowadzi **hodowlę zwierząt**. Kenia ma także różnorodną bazę surowców naturalnych, obejmującą lasy, tereny podmokłe i suche oraz zasoby wodne i morskie. Zaliczana do krajów o niższych średnich dochodach, jest największą gospodarką w Afryce Wschodniej. Prognozy przewidują, że **liczba ludności miast wzrośnie** do 2030 roku o 33%, a do 2050 roku o 46% (World Bank Group – Climate Risk Country Profile, 2021).

Kenia jest uznawana za **w wysokim stopniu narażoną na skutki zmian klimatu** – wśród krajów najbardziej narażonych zajmuje 39. miejsce na świecie⁶. Na klimat Kenii duży wpływ ma strefa konwergencji tropikalnej (Intertropical Convergence Zone, ITCZ), która decyduje o opadach w kraju. Kenia jest dotknięta konsekwencjami zjawisk oscylacji południowej (El Niño Southern Oscillation, ENSO) oraz dipolu Oceanu Indyjskiego (Indian Ocean Dipole, IOD). ENSO to globalne zjawisko, związane z występowaniem na południowym Pacyfiku na przemian faz ciepłych (El Niño) i chłodnych (La Niña). W północnej części równikowej Afryki Wschodniej, zwłaszcza w Etiopii i w północnej Kenii, El Niño przynosi susze od lipca do września. Natomiast w części południowej wiąże się na ogół z intensywnymi opadami deszczu znacznie przekraczającymi normalny poziom i wynikającymi z nich powodziami w okresie od października do grudnia. La Niña

ma odwrotne skutki: wyjątkowo obfite deszcze od lipca do września na południu równikowej Afryki Wschodniej oraz niedobór opadów od października do grudnia na północy tego regionu (Rourke, 2011). Rozkład i natężenie opadów w Kenii są bardzo zmienne, jednak obserwuje się istotne geograficzne zróżnicowanie trendów w wieloletnim przebiegu opadów: od lat 60. XX wieku północne obszary stały się bardziej wilgotne, a południowe bardziej suche, chociaż panowała tu duża zmienność. Rośnie częstotliwość i intensywność gwałtownych opadów deszczu.

Sytuację zaogniają różne **czynniki polityczne, geograficzne i społeczne** (IOM, 2016). Np. na powodzie w dolnym dorzeczu rzeki Tana wpływa zarządzanie zaporami w biegu górnym, w szczególności zaporami Masinga i Kiambere (Schade, 2011). Degradacja ziemi wiąże się z wieloma różnymi kwestiami, m.in. państwowymi strategiami rolniczymi, które są nadal oparte na podziale **ziem uprawnych** na mniejsze części. Prowadzi to do ich nadmiernego użytkowania, a w konsekwencji zmniejsza ich żyzność. Produkcja rolna na własne potrzeby także powoduje degradację gruntów w wyniku stosowania niezrównoważonych metod uprawy. Dodatkowe czynniki to: presja demograficzna, erozja wybrzeża, wylesienie oraz sezonowa zmienność i zmiany klimatu. Stanowią one także zagrożenie dla wyjątkowej bioróżnorodności kraju oraz źródeł utrzymania i długofalowego bezpieczeństwa żywnościowego znacznej części ludności. Istotnymi wyzwaniem dla Kenii są poziom nierówności i ubóstwa, co zwiększa podatność gospodarki kraju na wstrząsy (World Bank Group, 2021).

Podsumowanie kryzysu klimatycznego w Kenii

Nagłe zagrożenia

Kilka rodzajów katastrof hydrometeorologicznych (gwałtowne burze

⁶ Notre Dame Global Adaptation Initiative (ND-GAIN), gain.nd.edu/our-work/country-index.

z deszczem, tropikalne huragany, ulewy) grozi większości regionów kraju, powodując powodzie i osuwanie się gruntów. Większość powodzi to **powodzie rzeczne**, mające najdotkliwsze skutki. Powodzie błyskawiczne w Kenii występują na ogół na obszarach półsuchych, m.in. w hrabstwach Turkana, Marsabit, Makueni i Narok. Trzy główne regiony najbardziej narażone na **osuwanie się gruntów** to: Wielkie Rowy Afrykańskie, Prowincja Centralna, zwłaszcza hrabstwo Murang'a, oraz zachodnia Kenia, zwłaszcza hrabstwo Kakamega.

Powolne zmiany środowiskowe

Do powolnych zmian w środowisku (pogłębianych przez działalność człowieka) należą **susze** (Baringo, Laikipia, Turkana, Samburu, Narok i Kajiado w regionie Wielkich Rowów Afrykańskich, Mandera, Garissa i Wajir na północnym wschodzie oraz Tana River, Kilifi, Kwale i Taita-Taveta w Prowincji Nadmorskiej); **pustynnienie** (na obszarach suchych i półsuchych – ASAL⁷); degradacja gruntów i lasów (las Maasai Mau – hrabstwo Narok); **erozja gleb** (hrabstwa Trans Nzoia i Uasin Gishu); oraz **podnoszenie się poziomu morza i erozja wybrzeża** (szczególnie zagrożone są Mombasa, wyspy Lamu i Manda).

1.1 Pasterstwo w Kenii

Około 80% powierzchni Kenii stanowią **tereny suche i półsuche**, a głównym źródłem utrzymania dla milionów zamieszkujących je ludzi jest pasterstwo (Amwata i in. 2015), odpowiadające za 13% PKB (Nyariki, 2017). Jest tu ono uznawane nie tylko za rodzaj działalności gospodarczej, ale także za tożsamość kulturową (Nyariki, Amwata,

2019). W sensie gospodarczym pasterstwo oznacza system hodowli zwierząt, wykorzystujący do ich wypasu tereny w środowisku naturalnym, a ludy pasterskie tradycyjnie przenoszą się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu pastwisk i wody dla swoich stad. Jako tożsamość kulturowa pasterstwo odgrywa istotną rolę, m.in. jest źródłem prestiżu, bogactwa, posagów i ma znaczenie w rozstrzyganiu sporów rodzinnych (Nyariki i Ngugi, 2002, Nyariki, Amwata, 2019). W Kenii hodowla zwierząt stanowi 50% PKB z rolnictwa (Nyariki, Amwata, 2019, Nyariki 2004; Fitzgibbon 2012), a samo rolnictwo odpowiada za 20–30% całego PKB Kenii (Nyariki, Amwata, 2019).

W przeciwieństwie do ludności głównej części kraju, mieszkańcy dawnego Północnego Dystryktu Granicznego (NFD)⁸ to nadal w większości **pasterze koczownicy**. W czasach kolonialnych nikt nie miał wstępu na teren dystryktu ani nie mógł go opuszczać bez przepustki lub specjalnego zezwolenia. Pokolonialny rząd kontynuował politykę „specjalnego” traktowania mieszkańców tych terenów, a nawet ją rozszerzył (*Shifita War*) (TJRC, 2013). Chociaż dziś nie ma już oficjalnych ograniczeń podróżowania, miejscowa ludność nadal mierzy się z uprzedzeniami przy uzyskiwaniu dowodów osobistych, które są wymagane do wejścia na oficjalny rynek pracy w Kenii, lub paszportów, potrzebnych np. żeby studiować za granicą (TJRC, 2013).

1.2 Strategie radzenia sobie ze zmianami środowiskowymi i klimatycznymi

W Kenii waga zmian środowiskowych i klimatycznych znajduje odzwierciedlenie w **konstytucji**⁹, która wprowadza konkretne

⁷ ASAL (*arid and semi-arid lands* – tereny suche i półsuche) stanowią około 80 procent masy lądowej Kenii, obejmują 29 hrabstw i są zamieszkałe przez około 16 milionów ludzi (UNDP, 2018).

⁸ W okresie kolonialnym Northern Frontier District (NFD) składał się z dzisiejszych hrabstw Marsabit, Moyale, Isiolo, Mandera, Wajir i Garissa (to ostatnie obejmuje były dystrykt Ijara). Ludność tych terenów administracja kolonialna uważała za „wroga plemiona” i z powodów bezpieczeństwa w 1902 roku ogłosiła NFD „strefą zamkniętą”.

⁹ Nowa konstytucja, która weszła w życie 27 sierpnia 2010 r., zastąpiła poprzednią i obejmuje szereg przełomowych reform.

zobowiązania dotyczące ochrony środowiska z myślą o obecnych i przyszłych pokoleniach. Artykuł 70 (Egzekwowanie praw środowiskowych) stanowi, że „jeśli ktoś twierdzi, iż prawo do czystego, zdrowego środowiska, uznawane i chronione zgodnie z artykułem 42, zostało lub z dużym prawdopodobieństwem zostanie zakwestionowane, naruszone, złamane lub zagrożone, osoba ta może wystąpić do sądu o odszkodowanie [...]”. W związku z tym państwo ma obowiązek zapewnić zrównoważoną eksploatację, wykorzystanie, zarządzanie i ochronę środowiska oraz zasobów naturalnych, zachęcając do publicznego udziału w działaniach z zakresu zarządzania środowiskiem i jego ochrony. Pod tym względem **zarządzanie gruntami stanowi jedną z najważniejszych kwestii stojących przed rządem Kenii**. Konstytucja zawiera kilka zapisów w tej sprawie, m.in. określa minimalny i maksymalny areał ziemi, jaki może posiadać jedna osoba (art. 159), a także ustala cel zwiększenia lesistości kraju do co najmniej 10 procent powierzchni lądu i ogólniejszy cel zrównoważonej eksploatacji zasobów (art. 69).

Zgodnie z art. 162(2) konstytucji oraz paragrafem 4 Ustawy o Sądzie do spraw Środowiska i Ziemi (Environment and Land Court Act) Kenia powołała **Sąd do spraw Środowiska i Ziemi**, w którego jurysdykcji leży rozstrzyganie sporów dotyczących planowania środowiskowego, zmian klimatu oraz ziemi i środowiska, zgodnie z paragrafem 13 **Ustawy o zmianach klimatu** (Climate Change Act). Także samorządy hrabstw mają obowiązki w zakresie środowiska: do zajmowania się tymi sprawami wyznaczony zostaje jeden z członków komitetu wykonawczego hrabstwa. Oprócz ram instytucjonalnych Ustawa o zmianach klimatu stworzyła także drogę dla obywateli do pociągania rządów i korporacji do odpowiedzialności, ale tylko w związku z redukcją emisji gazów cieplarnianych. Nowa konstytucja zobowiązuje także wszystkie

wykonawczego), z bezpośrednimi wyborami członków zgromadzenia i gubernatora hrabstwa.

¹⁰ Kenya Vision 2030 to program rozwoju kraju od 2008 do 2030 r., zapoczątkowany 10 czerwca 2008 r. przez prezydenta Mwaiego Kibakiego. Program ma pomóc w transformacji Kenii

szczeble władz w Kenii do realokacji planowanych wydatków kapitałowych na finansowanie działań odbudowy po klęskach żywiołowych, przy wsparciu kluczowych międzynarodowych darczyńców, takich jak Global Facility for Disaster Reduction and Recovery (GFDRR), Bank Światowy, UE i ONZ.

Ustawa o zmianach klimatu

Przyjęta w 2016 roku Ustawa o zmianach klimatu ma na celu zapewnienie ram prawnych umożliwiających skuteczniejsze reagowanie na zmiany klimatyczne oraz mechanizmów i środków poprawy odporności na skutki tych zmian, a także promowanie rozwoju gospodarki niskoemisyjnej. Ustawa wprowadza zintegrowane podejście, zapewnia podstawę prawną działań poprzez **Krajowy Plan Działania przeciwko Zmianom Klimatu** i powołuje **Krajową Radę ds. Zmian Klimatu** oraz **Fundusz Klimatyczny** (Mallowah i Oyier, 2022). Kenia jako strona **porozumienia paryskiego** z 2015 roku przedstawiła w 2020 roku UNFCCC swoje uaktualnione krajowe zobowiązania (NDC) w zakresie ograniczania emisji i działań adaptacyjnych, by zwiększyć zdolność kraju do przygotowania się i reagowania na klęski żywiołowe oraz odporność na zmiany klimatu. Poza tym Kenia stawia sobie za cel, by do 2030 roku stać się krajem **nowo uprzemysłowionym**, co będzie wymagało rozszerzenia działań z zakresu odporności klimatycznej przy jednoczesnym zwiększeniu krajowej produkcji energii i wykorzystania źródeł odnawialnych. Kenijski Urząd ds. Zarządzania Ryzykiem Katastrof wdraża działania przedstawione w **strategii Wizja 2030 (Kenya Vision 2030)**¹⁰, zarówno na szczeblu krajowym, jak i regionalnym, zwłaszcza w fazie gotowości i reagowania. Włączył także w ten proces naukowców akademickich, by lepiej przygotować kraj do adaptacji do zmian klimatycznych (Kahiga i in., 2015).

Ponadto Ustawa o zmianach klimatu określa ogólną strukturę zarządzania zmianami klimatu w Kenii oraz wspiera opracowywanie

do 2030 r. w „nowo uprzemysłowiony kraj o średnich dochodach, zapewniających wysoką jakość życia wszystkim obywatelkom i obywatelom w czystym, bezpiecznym środowisku”. Więcej informacji: vision2030.go.ke.

i wdrażanie środków i mechanizmów wzmacniających odporność klimatyczną (przez adaptację do zmian) na rzecz zrównoważonego rozwoju kraju. Obejmuje to działania mające wspierać **przystosowanie społeczności pasterskich** do skutków zmian klimatu. Ustawa jest głównym mechanizmem umożliwiającym rządowi krajowemu i samorządom hrabstw podejmowanie działań dotyczących zmian klimatu. Paragraf 19 Ustawy zobowiązuje samorządy hrabstw do realizowania takich działań poprzez Plany Zintegrowanego Rozwoju (County Integrated Development Plans, CIDP), które mają powstawać na zasadach partycypacyjnych, z zaangażowaniem społeczności lokalnych. Głównym celem Rady był rozwój hrabstw zmarginalizowanych ekonomicznie, dotkniętych brakiem stabilizacji i kilkoma klęskami żywiołowymi, takimi jak susze i powódzie. Decyzja o zaangażowaniu samorządów hrabstw ma fundamentalne znaczenie, gdyż tylko one są w stanie opracować metody włączania się społeczności pasterskich w tworzenie planów CIDP, by wskazać odpowiednie interwencje w zakresie zmian klimatu na większości dotkniętych nimi obszarów, takich jak tereny suche i półsuche (Kogo, 2021).

Cele Zrównoważonego Rozwoju (SDG) w Kenii

Cele Zrównoważonego Rozwoju (SDG) tworzą podstawę Agendy 2030. Zostały przyjęte przez wszystkie państwa członkowskie ONZ w 2015 roku jako powszechne wezwanie do osiągnięcia przyspieszonego, inkluzywnego, szerokiego zrównoważonego wzrostu gospodarczego oraz transformacji społeczno-ekonomicznej do roku 2030. **Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju** podkreśla także znaczenie **Agendy 2063 Unii Afrykańskiej**¹¹ i uznaje ją za swoją integralną część.

W Kenii strategia Vision 2030 jest bezpośrednio związana z osiąganiem SDG i wdrażana poprzez pięcioletnie plany średnioterminowe. Aktualny, trzeci plan

¹¹ African Union Agenda 2063 to wspólne ramy strategiczne inkluzywnego wzrostu i zrównoważonego rozwoju – została opracowana w drodze oddolnego procesu i została przyjęta w styczniu 2015 r. w Addis Abebie w Etiopii przez 24. Zgromadzenie Głów Państw i Rządów Unii Afrykańskiej po 18

średnioterminowy 2018–2022 ma na celu osiągnięcie zrównoważonego wzrostu gospodarczego i transformacji społeczno-ekonomicznej zgodnie z SDG i Agendą 2063 Unii Afrykańskiej (Macharia, 2019). Mimo tych zamiarów, według Sustainable Development Goals Dashboard¹² Kenia co prawda znacznie poprawiła osiągnięcia w zakresie SDG 13 (*Działania na rzecz klimatu*), mierzone poziomem emisji CO₂, ale ma poważne trudności z SDG 15 (*Życie na lądzie*), dotyczącym ochrony bioróżnorodności, przywrócenia i propagowania zrównoważonego wykorzystania ekosystemów lądowych, m.in. zarządzania lasami, oraz przeciwdziałania degradacji gruntów. Jeśli chodzi o wodę (SDG 6 – *Czysta woda i warunki sanitarne*), Kenia nadal mierzy się z dużymi trudnościami, zwłaszcza w zakresie podstawowych usług sanitarnych i dostarczania wody pitnej. Dostęp do lepszych źródeł wody dla ludności miast pozostaje bardzo ograniczony (SDG 11 – *Zrównoważone miasta i społeczności*). Pandemia COVID-19 grozi odwróceniem postępów, jakich dokonano w ciągu kilkudziesięciu lat na rzecz zmniejszenia ubóstwa i poprawy wyników społeczno-gospodarczych.

1.3 Krajowa polityka w zakresie migracji (środowiskowej)

W Kenii **prawo do przemieszczania się** zapewnia art. 39 kenijskiej konstytucji z 2010 roku, zgodnie z którym „każda osoba ma prawo do swobodnego przemieszczania się; [...] prawo do opuszczenia Kenii; [...] [oraz] prawo do przekroczenia granicy, wjazdu, pozostania i zamieszkania w dowolnym miejscu w Kenii”. Przygotowywane są pewne projekty, takie jak **Projekt polityki migracyjnej Kenii z 2018 roku** oraz **Projekt kenijskiej polityki pracy i migracji z 2010 roku**, które mają ogólny cel wzmocnienia rozwoju społeczno-gospodarczego i bezpieczeństwa

miesiącach szerokich konsultacji ze wszystkimi formacjami afrykańskiego społeczeństwa.

¹² Sustainable Development Report 2021.

kraju przez wprowadzenie instytucji i ram operacyjnych dla skutecznego zarządzania migracją. W szczególności projekt z 2018 roku wskazywał konkretne cele, w tym „[...] rozwiązywanie problemów dotyczących migracji nieregularnych i przymusowych przez wzmocnienie zarządzania migracją; promowanie praw migrantek i migrantów przez ochronę ofiar przemytu i handlu ludźmi [...]” (IOM, 2018).

Chociaż Kenia nie ma odrębnego prawa regulującego migrację środowiskową, opracowała ramową politykę w tym zakresie, z ustawami, inicjatywami i działaniami dotyczącymi zjawiska migracji związanej z kwestiami środowiska i klimatu. Najistotniejsza jest tu **Ustawa o zapobieganiu, ochronie i pomocy uchodźcom wewnętrznym i poszkodowanym społecznościom** z 2012 roku, która wprowadziła w życie postanowienia Great Lakes Protocol (protokołu z konferencji regionu Wielkich Jezior Afrykańskich w tej sprawie) oraz Wytyczne ONZ dotyczące uchodźstwa wewnętrznego. W szczególności ustawa stwierdza, że „uchodźcy wewnątrzni” to „osoby lub grupy osób, które zostały zmuszone lub zobowiązane do ucieczki lub opuszczenia swoich domów lub miejsc długotrwałego pobytu, zwłaszcza w wyniku lub w celu uniknięcia skutków konfliktu zbrojnego, wielkich projektów budowlanych i infrastrukturalnych, sytuacji uogólnionej przemocy, łamania praw człowieka, klęsk żywiołowych bądź katastrof wywołanych przez człowieka, i które nie przekroczyły uznanej umowami międzynarodowymi granicy państwa”. Ustawa dotyczy zarówno klęsk żywiołowych, katastrof, jak i konfliktów, i ustanawia system monitorowania i raportowania na obszarach, których mieszkańcy są zagrożeni uchodźstwem wewnętrznym. W szczególności art. 5(4) stwierdza, że „rząd jest zobowiązany do ustanowienia mechanizmu prewencyjnego w celu monitorowania obszarów zamieszkałych przez osoby zagrożone uchodźstwem, okresowego raportowania o sytuacji na takich obszarach [...] by podejmować dalsze działania mające zapobiegać uchodźstwu wewnętrznemu”.

W 2010 roku przyjęto **Krajową strategię reagowania na zmiany klimatu** (National

Climate Change Response Strategy, NCCRS), która wskazywała wyraźnie, że zmiany klimatyczne mogą prowadzić do uchodźstwa i migracji ludności z terenów narażonych na klęski żywiołowe. Po NCCRS wprowadzono Krajowy Plan Działań na rzecz Zmian Klimatu 2013–2017, opracowany w celu realizacji NCCRS. Podkreślano w nim niektóre konsekwencje zmian klimatycznych w Kenii (susze, przymrozki na części terenów rolniczych, burze z gradem, gwałtowne powodzie, opadający poziom wód w jeziorach, wysychanie rzek i terenów podmokłych itd.). Odnotowano nawet, że te skrajne zjawiska doprowadziły do migracji ludności, także społeczności pasterskich, wewnątrz kraju i poza jego granice (IOM, 2018).

Istnienie powiązań między migracją a zmianami klimatu dostrzeżono w **Krajowej polityce na rzecz zrównoważonego rozwoju w północnej Kenii i na innych terenach suchych** z 2012 roku. Do istotnych polityk w tym zakresie należą te, które traktują priorytetowo konieczność „ochrony i promowania mobilności i rozwiązań instytucjonalnych w pasterstwie”, a także zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego na wszystkich terenach suchych i półsuchych, „gdzie w miarę pogłębiania się skutków zmian klimatu wzrośnie nieprzewidywalność”. Wspomniana Krajowa polityka na rzecz zrównoważonego rozwoju z 2012 roku podkreślała, że jedną z kluczowych trudności jest potrzeba ograniczeń dotyczących mobilności zwierząt hodowlanych.

Migracja środowiskowa w strategii Kenia Vision 2030

Strategia Kenia Vision 2030 odwołuje się do migracji w drugim planie średnioterminowym 2013–2017. W części poświęconej przeciwdziałaniu kryzysom związanym z suszami mowa o **związku między migracją a środowiskiem**, przy czym stwierdza się, że „konkurencja o zasoby naturalne między społecznościami zwiększa niepewność (...), co z kolei zwiększa narażenie na skutki suszy przez utrudnianie migracji, ograniczenia dostępu do usług i zasobów, zniszczenie aktywów i szkodenie relacjom między

społecznościami”. Poza tym w części dotyczącej środowiska dostrzeżono powiązania między migracją a środowiskiem, stwierdzając, że „degradacja ziemi prowadzi do problemów społeczno-ekonomicznych, takich jak brak bezpieczeństwa żywnościowego, niedobory wody, regularne straty zwierząt hodowlanych, ograniczenie rozwoju rolnictwa oraz migracja, zwłaszcza z obszarów wiejskich”. Odwołania do powiązań między środowiskiem a migracją widać także w części poświęconej ludności, urbanizacji i polityce mieszkaniowej, również w odniesieniu do infrastruktury, zarządzania i praworządności. Warto zauważyć, że w trzecim planie średnioterminowym 2018–2022 nie ma takiego bezpośredniego odwołania do tych powiązań (IOM, 2018).

Kryzysowy Fundusz Powierniczy UE dla Afryki

W kwietniu 2015 roku Rada Europejska postanowiła zwołać międzynarodowy szczyt, by omówić problemy dotyczące migracji z państwami afrykańskimi i innymi kluczowymi krajami. Szczyt odbył się 11 i 12 listopada 2015 roku w Valletcie (Malta). Jego rezultatem była wspólna deklaracja oraz plan działania zbudowany wokół 5 priorytetowych dziedzin i 16 inicjatyw. Ponadto 12 listopada 2015 roku 25 państw członkowskich UE, Norwegia, Szwajcaria i Komisja Europejska podpisały **umowę ustanawiającą**¹³ Kryzysowy Fundusz Powierniczy UE dla Afryki (EUTF), przyjmując towarzyszącą mu strategię. Ma ona na celu stabilizację i pomoc w lepszym zarządzaniu migracją przez docieranie do źródłowych przyczyn destabilizacji oraz przymusowej i nieregularnej migracji. Fundusz wspiera działania w 26 krajach w trzech regionach Afryki: w Sahelu i wokół jeziora Czad, w Rogu Afryki oraz w Afryce Północnej¹⁴ (Castillejo, 2016).

Na szczeblu regionalnym Kenia coraz częściej współpracuje z podmiotami obejmującymi cały region. Przystąpiła do **Paktu**

Bezpieczeństwa, Stabilności i rozwoju w Regionie Wielkich Jezior Afrykańskich z 2006 roku (Great Lakes Pact), obejmującego protokół dotyczący uchodźców wewnętrznych, oparty na Wytycznych w sprawie uchodźstwa wewnętrznego Konwencji w Kampali (Guiding Principles on Internal Displacement, GDP). Kenia jest jedną ze stron tego paktu, które rozszerzyły definicję uchodźstwa wewnętrznego, przyjmując na tej podstawie migrantów z Somalii.

Ostatnio, w ramach Unii Afrykańskiej, Kenia została członkiem Międzyrządowej Organizacji ds. Rozwoju (Inter-Governmental Authority on Development, IGAD), co doprowadziło do przyjęcia **Ramowej Regionalnej Polityki Migracyjnej dla Afryki z 2012 roku (MPFA)**,

dotyczącej związku między migracją a pasterstwem, migracją a bezpieczeństwem oraz uchodźstwem wewnętrznym a stabilnością polityczną. W szczególności priorytet nr 5 („skuteczne zarządzanie migracją w celu przeciwdziałania zagrożeniom transnarodowym i przestępczości międzynarodowej”) zwracał uwagę na istniejące powiązania między zmianami klimatu a migracją oraz wpływ migracji na środowisko (Działanie 7). Ponadto wszystkie kraje IGAD przyjęły w 2020 roku **Protokół w sprawie swobodnego przepływu osób w regionie IGAD**, nadający prawo do szukania ochrony w sąsiednich krajach osobom dotkniętym skutkami klęsk żywiołowych, a także ułatwiający im wjazd i legalny pobyt w regionie. Do różnych inicjatyw w tym zakresie należy ratyfikowanie przez Kenię Traktatu ustanawiającego swobodny przepływ osób, prawo do zamieszkania i prawo do przedsiębiorczości z 2018 roku – który przygotował grunt pod ułatwienie migracji transgranicznej, także z powodu stopniowych

¹³ Constitutive Agreement – dokument sporządzony przez Komisję Europejską, państwa członkowskie UE i innych darczyńców.

¹⁴ Więcej informacji – zob. EUTF 2020 Annual Report, https://ec.europa.eu/trustfundforafrica/content/about_en

zmian środowiskowych – oraz Afrykańska Kontynentalna Strefa Wolnego Handlu

(AfCFTA), do której Kenia przystąpiła w marcu 2021 roku.

Kenia jest także beneficjentem Kryzysowego Funduszu Powierniczego UE dla Afryki, który – choć ma swoich krytyków – ma na celu budowanie stabilności i rozwiązywanie problemów będących źródłowymi przyczynami uchodźstwa i nieregularnych migracji, zapewniając wsparcie i tworząc możliwości ekonomiczne dla długofalowych uchodźców i goszczących ich społeczności.

2. Metodologia badań

Informacje przedstawione w tym rozdziale pochodzą z różnych faz badań i zostały uzyskane różnymi metodami. Analizę literatury naukowej i szarej połączone z danymi empirycznymi zebranymi w badaniach terenowych z grupami fokusowymi, z dzienników klimatycznych, wywiadów częściowo ustrukturyzowanych i ankiety gospodarstw domowych przeprowadzonej przez zespół WeWorld w Kenii od października do listopada 2021 roku. Grupami docelowymi były lokalne gospodarstwa domowe, które przeniósł się do hrabstwa Isiolo w okresie od 1 miesiąca do 5 lat wcześniej i są dotknięte kryzysem klimatycznym. Celem było zbadanie wpływu zmian klimatu na ludność pasterską Isiolo, przede wszystkim w doświadczeniach tej ludności. Więcej szczegółów w części „Metodologia”.

- **Prowadzony przez miesiąc dziennik klimatyczny (Giacomelli i Walker, 2021):** 30 uczestników i uczestniczek (regionie Merti i Isiolo)
- **Grupy fokusowe:** 2 grupy (siedmioosobowe, zróżnicowane pod względem wieku i płci), 1 w regionie Merti, 1 w regionie Isiolo

- **Pogłębione wywiady:** 10 uczestników i uczestniczek (Merti i Isiolo)
- **Ankieta gospodarstw domowych:** 200 gospodarstw, mężczyźni i kobiety w wieku od 18 do 65 lat, przedstawiciele ludności wiejskiej regionu Merti, którzy doświadczyli zmian klimatu i/lub mają w gospodarstwie domowych migrantkę lub migranta.

2.1 Hrabstwo Isiolo

Hrabstwo Isiolo¹⁵

Hrabstwo Isiolo zostało wybrane do studium przypadku, bo jest zarówno celem migracji wewnętrznej, jak i miejscem dotkniętym degradacją środowiska wskutek skrajnych zjawisk pogodowych, zwłaszcza suszy.

Hrabstwo Isiolo zajmuje powierzchnię około 25 700 km² w środkowo-wschodniej części Kenii. Jest najstąbiej zaludnionym spośród kenijskich hrabstw, a mieszkańcy należą do grup etnicznych Turkana, Borana, Meru, są wśród nich także Somalijczycy. Główne

¹⁵<https://www.hagomitarea.com/contenido/ciencias-sociales/departamentos/departamento-de-totonicapan/>

ośrodki miejskie to Isiolo, Garbatulla, [Modogashe](#), Kinna, [Merti](#) i Oldonyiro.

Hrabstwo leży na suchych i półsuchych nizinach, przez które płynie sześć rzek stałych. W szczególności obszary półsuche stały się miejscami osiadłej działalności rolno-pasterskiej. Przez większość miesięcy w roku pogoda jest tu gorąca i sucha. Na rok przypadają dwie pory deszczowe: od października do grudnia, ze szczytem opadów w listopadzie oraz od marca do maja, ze szczytem opadów w kwietniu. W obrębie hrabstwa występują jednak duże różnice w opadach w zależności od topografii (CDIP, 2018).

Gospodarka opiera się tu na podsektorze hodowli zwierząt (bydła, kóz, wielbłądów

Wyschnięta rzeka, hrabstwo Isiolo

„Zmiany klimatu wiążą się z brakiem bezpieczeństwa żywnościowego, brakiem dochodów i śmiercią głodową zwierząt hodowlanych z powodu susz” – Abuya, mieszkanka obszaru wiejskiego.

„Problemy dotyczące środowiska w Kenii można powiązać z trzema różnymi zjawiskami: suszą, wodą i zdrowiem” – Judith, mieszkanka miasta.

i drobiu), zatrudniającym ponad 80% ludności (CDIP, 2018). Znaczącą rolę odgrywa pasterstwo koczownicze, które jest nie tylko źródłem utrzymania, lecz także stylem życia większości mieszkańców hrabstwa (zob. poniżej). Isiolo to jedno z hrabstw przewidzianych do objęcia programem rozwoju w ramach strategii Kenya Vision 2030 – według planów miasto Isiolo ma stać się „miastem kurortem”, by rozwijać turystykę na tym obszarze.

3. Wyniki badań

Poniżej przedstawiono krótkie podsumowanie głównych ustaleń z badań jakościowych¹⁶ oraz wyników analizy literatury przedmiotu. Wszystkie wyniki pogrupowano tematycznie, według zagadnień dotyczących wpływu kryzysu klimatycznego i jego związków z migracją. Są to: wrogie środowisko, konflikty wewnętrzne o zasoby naturalne oraz adaptacja (nie)mobilnej ludności do zmian klimatycznych.

3.1 Wrogie środowisko

Zintegrowany Plan Rozwoju Isiolo (2018–2022) bierze pod uwagę, że hrabstwo jest jednym z najbardziej narażonych w Kenii na zmiany klimatu. Przez większość roku panuje tu gorący, suchy klimat, a ostatni okres dotkliwych susz wpłynął na źródła utrzymania całej populacji¹⁷. W lutym 2017 roku Krajowy Urząd Zarządzania Suszami

¹⁶ Ankiety dostarczono w formie papierowej w grudniu 2021 r. W momencie pisania niniejszego raportu wciąż trwa digitalizacja i czyszczenie danych. Rozdział nie obejmuje więc wyników ilościowych z ankiety, ale zostaną włączone do raportu w późniejszym terminie w 2022 r.

¹⁷ National Drought Management Authority wydaje comiesięczne raporty dotyczące skutków suszy w Kenii. Informacje o hrabstwie Isiolo – zob.: <https://www.ndma.go.ke/index.php/resource-center/category/15-isiolo>.

(National Drought Management Authority, NDMA) podał, że nawet 80 000 mieszkańców hrabstwa potrzebuje pomocy żywnościowej z powodu suszy; w tym okresie zgłaszano także przypadki konfliktów o wodę i pastwiska, wynikające z niedoboru tych zasobów. Chociaż głównymi zagrożeniami w hrabstwie pozostają susza i stres cieplny, występowanie gwałtownych opadów czasem skutkuje powodziami błyskawicznymi, zwłaszcza na nisko położonych równinach. Susza i nieprzewidywalne opady deszczu mają negatywny wpływ na zbiory upraw, wydajność hodowli i umieralność zwierząt hodowlanych, co powoduje utratę dochodów przez rolników, a w konsekwencji problemy z bezpieczeństwem żywnościowym. Ponadto inne działania człowieka, takie jak palenie węglem drzewnym, wydobywanie piasku, nadmierny wypas i zbyt duża liczebność stad niszczą pokrywę roślinną, przez co gleba jest bardziej narażona na erozję.

Jak wynika z dzienników klimatycznych naszych respondentów, w warunkach klimatycznych w hrabstwie Isiolo nastąpiły w ciągu kilku ostatnich lat ogromne zmiany. Do najczęściej opisywanych należały wyższe temperatury, nieprzewidywalne opady deszczu, niedobór wody i przedłużające się okresy suszy. Jeśli chodzi o postrzeganie długofalowej zmiany klimatu, zdecydowana większość rolników i pasterzy zauważyła wzrost średnich temperatur i spadek średnich opadów. Efektem zmian klimatu jest rosnąca liczba rodzin, które tracą całe stada z powodu suszy, co zmusza je do korzystania z pomocy żywnościowej. Stres cieplny, na który cierpią zwierzęta, sprawia, że wolniej przyjmują pokarm, przez co słabiej rosną i spada produkcja mleka i mięsa.

Zwierzęta hodowlane, hrabstwo Isiolo

Paul Lotieng – Dziennik klimatyczny:

Tak cierpi bydło, próbując znaleźć trawę na tym polu.

Według naszych respondentów w ciągu ostatnich 5 lat przesunęły się pora sucha i deszczowa, sezonowe cykle pogodowe stały mniej regularne, zmienił się rozkład opadów, a pasterze obserwują, że poziom opadów ogółem spadł. Poziom opadów i związane z nim zagrożenia klimatyczne są bardzo różne w zależności od czasu i obszaru geograficznego, a ta zmienność ma istotny wpływ na dynamikę populacji zwierząt hodowlanych, skład stad oraz roślinność. **Zwłaszcza ludność pasterska doświadczyła nasilających się skutków zmian klimatu.** Związane z tymi zmianami zjawiska takie jak susze powodują śmierć głodową zwierząt i niedobór żywności dla ludzi. Dlatego pasterstwo i sektor rolniczy są najbardziej narażone na skutki zmian klimatycznych. Źródło utrzymania około 7 milionów pasterzy zostało zagrożone w wyniku częstszych susz, które przetrzebiły stada (mniej więcej 80% strat to skutek ostatnich susz) i doprowadziły do podwyżek cen zbóż, a także niższych zysków ze sprzedaży zwierząt.

Koryto rzeki, hrabstwo Isiolo

Ali Guyo – Dziennik klimatyczny:
Zmiana klimatu przyniosła zmianę dystrybucji opadów i wysokie temperatury, które wysuszyły źródła wody. To z kolei miało negatywne skutki dla zwierząt i ludzi, bo wody jest za mało. Społeczność pasterska musi pokonywać pieszo duże odległości w poszukiwaniu wody.

Wyschnięta ziemia, hrabstwo Isiolo

Ali Guyo – Dziennik klimatyczny:
Kilka lat temu była tu woda. Zmiana klimatu przyspieszyła parowanie, co spowodowało, że to dostępne źródło wyschło. Woda, która kiedyś rozlewała się po szerokiej pości ziemi, zniknęła, a okoliczne społeczności mogą mieć ograniczony dostęp do wody do użytku domowego, w tym do picia, gotowania, mycia, sprzątnia i pojenia zwierząt. Na dłuższą metę, jeśli nie zostaną wprowadzone środki adaptacyjne takie jak zbieranie wody

deszczowej i ochrona źródeł, susze mogą prowadzić do wyższych kosztów wody, racjonowania jej czy nawet do zdziesiątkowania jej ważnych źródeł.

Wyschnięte koryto rzeki, hrabstwo Isiolo

Yapar Peter – Dziennik klimatyczny:
Pustynienie szybko się rozprzestrzeniło w tej okolicy – Burat, Isiolo w Kenii. Wyobraźcie sobie, że dziesięć lat temu to była stała rzeka z mnóstwem krokodyli. Teraz wyschła i nie ma czym poić zwierząt.

Chłopiec wiozący wodę, hrabstwo Isiolo

Hassan Hussein – Dziennik klimatyczny:
Chłopiec wiezie wodę na osiołkach... Wody jest za mało.

Zwierzęta hodowlane, hrabstwo Isiolo

Safia Maicha – Dziennik klimatyczny:

Z powodu suszy w naszej okolicy zwierzęta pokonują duże odległości, przenosząc się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu pastwisk i wody, a niektóre umierają, bo od dawna nie padał u nas deszcz.

Według naszych respondentów w ciągu ostatnich 5 lat przesunęły się pora sucha i deszczowa, sezonowe cykle pogodowe stały mniej regularne, zmienił się rozkład opadów, a pasterze obserwują, że poziom opadów ogółem spadł. Poziom opadów i związane z nim zagrożenia klimatyczne są bardzo różne w zależności od czasu i obszaru geograficznego, a ta zmienność ma istotny wpływ na dynamikę populacji zwierząt hodowlanych, skład stad oraz roślinność. Zwłaszcza **ludność pasterska doświadczyła nasilających się skutków zmian klimatu**. Związane z tymi zmianami zjawiska takie jak susze powodują śmierć głodową zwierząt i niedobór żywności dla ludzi. Dlatego pasterstwo i sektor rolniczy są najbardziej narażone na skutki zmian klimatycznych. Źródło utrzymania około 7 milionów pasterzy zostało zagrożone w wyniku częstszych susz, które przetrzebiły stada (mniej więcej 80% strat to skutek ostatnich susz) i doprowadziły do podwyżek cen zbóż, a także niższych zysków ze sprzedaży zwierząt.

Niedobory żywności i wody są zagrożeniem dla życia ludzi. „**Dziś susza się pogorszyła, bo mniej pada i wysycha gleba**” (Sarah, mieszkanka obszaru wiejskiego). Dla osób

żyjących z pasterstwa brak wody stanowi poważny problem, bo oznacza, że nie mogą utrzymać swoich stad. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, wpływa to nie tylko na budżet rodziny, ale także na **edukację dzieci**: kiedy rolnicy za mało produkują, nie mają pieniędzy, żeby posłać dzieci do szkoły i finansować ich naukę.

Dlatego wielu pasterzy decyduje się migrować na inne tereny albo do miast. Mobilność jest więc dla nich podstawową strategią szukania źródeł utrzymania i zarządzania ryzykiem, ale zmiany klimatu sprawiają, że trudno przewidzieć, dokąd i kiedy się przenieść. Na przykład pasterze przemieszczają się ze swoimi stadami w reakcji na suszę, więc przy każdym wystąpieniu stresu klimatycznego – który przejawia się brakiem deszczu na danym terenie – tradycyjnie migrują „za deszczem”. **Społeczności pasterskie z natury potrafią się przystosować, są innowacyjne i mają tradycyjną wiedzę i zwyczajowe strategie przetrwania w czasach suszy.**

3.2 Wewnętrzne konflikty o zasoby

Uczestnicy grup fokusowych (w miastach) mówili o poważnych sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa w niektórych rejonach Kenii, np. w hrabstwie Turkana. Rzeczywiście, od uzyskania przez Kenię niepodległości w 1963 roku przemoc z przyczyn politycznych, etnicznych i związanych z ziemią, a także klęski żywiołowe i projekty budowlano-infrastrukturalne wielokrotnie powodowały wewnętrzne uchodźstwo ludności (IDMC, 2015). Przemoc polityczna, jaka wybuchła po wyborach prezydenckich w 2007 roku, zmusiła 664 000 ludzi do porzucenia domów: 1300 osób zginęło, około 350 000 zostało przeniesionych do 118 obozów dla uchodźców, a 300 000 znalazło schronienie w społecznościach, które ich ugościły, lub wynajęło miejsca do mieszkania w miastach i na ich peryferiach (OHCHR, 2012). Od tamtej pory przemoc wynikająca z różnych przyczyn spowodowała kolejne migracje.

W regionach graniczących z Isiolo skutki zmian klimatu pogłębiają konflikty

wybuchające wśród lokalnych społeczności z powodu postępującego **niedoboru zasobów** (A. Paul i in, 2022; F. Maelo, 2021), zwłaszcza wody, w wyniku panującej na dużym obszarze suszy, która pozostaje istotnym problemem dla sektora rolniczego. Zdaniem uczestników badania konflikty ograniczają uprawy i hodowlę, odbijają się na biznesie, a także na postępach dzieci w nauce, skłaniając ludzi do przenoszenia się na inne tereny. Hrabstwo Turkana pozostaje obszarem przedłużających się sporów o zasoby. Trwające konflikty i związana z nimi przemoc nie pozwalają ludziom wrócić na tereny, z których pochodzą.

Wiele osób przenosi się do Isiolo, by przed tym wszystkim uciec. Uważają Isiolo za bezpieczne miejsce do życia, mimo początkowych uprzedzeń mieszkańców wobec osób migrujących z hrabstwa Turkana i innych sąsiednich regionów: „**W pierwszej chwili ludzie w Isiolo nie wydawali się serdeczni i gościnni, ale kiedy pokazałam, jaką mogą przynieść wartość dodaną społeczności, zaczęli mnie doceniać**” (Judith, mieszkanka miasta).

3.3 *Adaptacja (nie)mobilnej ludności do zmian klimatu*

„**Zmiany klimatu wynikają głównie z działalności człowieka powodującej duże zanieczyszczenie powietrza. W dodatku ludzie wycinają drzewa i doprowadzają do wyjąłowania gleb, pokazując w ten sposób, że nie potrafią szanować środowiska i przyrody**” (Judith, mieszkanka miasta).

Zdaniem części ankietowanych główną odpowiedzialność za zmiany klimatu ponoszą kraje o wysokich dochodach. Jednak wiele respondentek i respondentów twierdzi także, że kenijski rząd za mało robi, zarówno pod względem praktycznym, jak i w zakresie edukacji: np. przydziały nasion traw są niewystarczające dla ludności pasterskiej, a ponadto rząd nie wprowadza odpowiednich strategii edukowania społeczności. Badani twierdzą, że rząd nie działa aktywnie, by pociągnąć ludzi do odpowiedzialności za ich zachowania: „**Za zmiany klimatu odpowiada głównie człowiek**” (Steve, grupa fokusowa, mieszkańiec miasta).

Poletko uprawne, hrabstwo Isiolo

Amos (WeWorld) – Dziennik klimatyczny:
Byłem dziś w Kina w Isiolo i odwiedziłem grupę kobiet, które po straceniu swoich stad w wyniku suszy i konfliktów przeniósł się do Bisanadi i założyły grupę samopomocową. Zamiast upraw na dużą skalę, postanowiły założyć ogródki warzywne. Posadziły pomidory i jarmuż, zaczęły je sprzedawać miejscowym i zarabiać. Po uzbieraniu większej sumy, założyły staw rybny i zaczęły hodowlę drobiu. Wszystko dlatego, że nie mogły dłużej hodować bydła z powodu zmian klimatu.

Samorząd hrabstwa jest postrzegany jako nieco bardziej zaangażowany w pomaganie mieszkańcom w radzeniu sobie ze skutkami zmian klimatycznych, m.in. przez sadzenie drzew i dostarczanie wody (np. ulepszenie i konserwacja studni głębinowych). Zdaniem ankietowanych potrzeba jednak więcej informacji i edukacji na temat nowych technik uprawy, a także zapewnienia pomocy finansowej, by zagwarantować istotną odporność na zmiany klimatu.

„**Istnieją grupy kobiece, które działają na rzecz środowiska, przychodzi też samorząd i promuje ochronę środowiska, a społeczność zaczyna o nie dbać i nie niszczy go tak przedtem**”. – Abibi, mieszkanka obszaru wiejskiego.

Ludziom trudno poradzić sobie ze skutkami zmian klimatycznych, zwłaszcza susz i się do nich przygotować. „**Kiedy mówimy o rolnictwie i byciu przygotowanym, to**

trzeba pomówić o magazynowaniu wody” (Judith, mieszkanka miasta).

Lokalni aktywiści i aktywistki wiele zrobili, by pomóc ludziom przystosować się do zmian klimatu. Do głównych strategii adaptacyjnych stosowanych w Isiolo, by minimalizować zagrożenia związane z produkcją rolną i bezpieczeństwem żywności, należą wykorzystanie **odmian roślin uprawnych odpornych na suszę** oraz zalesianie¹⁸. Respondentki i respondenci wielokrotnie wspominali na przykład o tzw. „lesie jedzenia”, miejscu, w którym ludzie mogą uprawiać rdzenne rośliny jadalne i drzewa, takie jak bambus i moringa, odporne na suszę. Przy wsparciu lokalnych organizacji pozarządowych hodowcy zwierząt budują zbiorniki retencyjne, wiercą studnie głębinowe lub przestawiają się na hodowlę bardziej odpornych na suszę zwierząt, takich jak wielbłądy, miejscowe kury i kozy. „**Kiedy nie ma wody, możesz wymyślić jakąś inną formę swojej działalności**” (Judith, mieszkanka miasta).

Przygotowanie uważa się za decydujący krok, pozwalający także uniknąć migracji: „**Jeśli ludzie nauczą się, żeby być przygotowanym, nie trzeba będzie migrować**” (Judith, mieszkanka miasta).

Do głównych form mobilności wśród badanych należą: **pasterstwo koczownicze**, silny trend migracji z obszarów wiejskich do miast oraz uchodźstwo wewnętrzne wywołane różnymi czynnikami, takimi jak przemoc polityczna, klęski żywiołowe i eksmisje związane z działaniami budowlanymi i z zakresu ochrony przyrody. Migrujący pasterze zwykle przybywają do Isiolo z całą rodziną i już mają w hrabstwie krewnych i znajomych, którzy udzielili im informacji przed podróżą. W niektórych przypadkach respondenci i respondentki uważają migrację do pobliskich krajów lub państw o wyższych dochodach, które wypracowały strategie przeciwko suszom (np. Izrael), za rozwiązanie tymczasowe, pozwalające zarobić środki na sfinansowanie strategii adaptacyjnych po

powrocie na swoje ziemie. **Chciałabym pojechać do Izraela, żeby nauczyć się ich technik rolniczych i adaptacji do zmian klimatu. A potem wrócić do Kenii i rozpowszechnić swoją wiedzę**” (Judith, mieszkanka miasta).

Zdaniem większości ankietowanych sąsiednie kraje nie muszą gwarantować ochrony migrantom klimatycznym, bo same mierzą się z licznymi wyzwaniami. Uważali jednak, że ludzie powinni być traktowani zgodnie z humanitarnym, opartym na współpracy podejściem. „**Nie trzeba otwierać granic, tylko współpracować, by chronić narażonych ludzi**” (Judith, mieszkanka miasta).

Ludzie instalują system nawadniania, hrabstwo Isiolo

Yapar Peter – Dziennik klimatyczny:
*Rurociąg do lepszej irygacji zamiast
nawadniania powierzchniowego*

Chociaż migracja nie jest pierwszą strategią adaptacyjną dla większości respondentów, wzorce migracji wśród ludności pasterskiej są kształtowane przez historyczny i niedawny rozwój społeczno-gospodarczej struktury kraju oraz związane z nim działania polityczne. Ponieważ rolnictwo i pasterstwo od dawna są podstawą gospodarki Kenii i nadal stanowią dominujące źródło utrzymania, można

ponowne zalesianie oznacza sadzenie drzew na terenie niedawno wylesionym.

¹⁸ Pojęcie zalesiania (*afforestation*) różni się od zalesiania ponownego (*reforestation*). Zalesianie oznacza przekształcanie od dawna niezalesionych terenów w las i odnosi się do tworzenia lasów tam, gdzie wcześniej lub od dawna ich nie było. Natomiast

zaryzykować stwierdzenie, że mobilność zawsze była dla respondentów związana z kenijskim klimatem, zwłaszcza na terenach suchych i półsuchych.

KWESTIE WYŁANIAJĄCE SIĘ Z BADAŃ:

- Jako główny problem dotyczący zmian klimatu wskazuje się zmienność opadów (szczególnie uporczywe susze).
- Zwiększone wylesianie jest postrzegane jako przejaw degradacji środowiska.
- Najdotkliwiej odczuwają te zjawiska rodziny pasterskie, które w ciągu ostatnich 5 lat obserwowały zmniejszenie się liczebności stad i postanowiły migrować w poszukiwaniu wody i pastwisk.
- Strata zwierząt hodowlanych powoduje zazwyczaj znaczący spadek dochodów rodziny i zmniejszenie bezpieczeństwa żywnościowego, a dzieci są zmuszone porzucić szkołę.
- Przemieszczenie stad zwierząt z jednego hrabstwa do drugiego często jest uważane za bardzo ryzykowne z powodu braku żywności oraz narażenia na ataki dzikich zwierząt i napady rabunkowe.
- Migrujący pasterze przybywają zwykle do Isiolo z całą rodziną i mają już tu krewnych i znajomych, którzy udzielili im informacji przed podróżą.
- Za decyzją o migracji zawsze stoi poszukiwanie nowych szans i lepszych warunków życia, chociaż brak opadów jest uznawany za powód pogarszających się warunków życiowych.
- Kenia wypracowała różne strategie radzenia sobie z problemami środowiskowymi i migracją, zwłaszcza w kwestii zarządzania ziemią, ale największy wysiłek wykonują hrabstwa i samorządy lokalne (zwłaszcza w Isiolo), a także aktywiści i aktywistki.

4. Wnioski i rozwiązania

Częstsze, przedłużające się susze i zmienny poziom opadów mają poważne konsekwencje dla środowiska i życia badanych, których dochody są w znacznej mierze uzależnione od upraw rolnych i pasterstwa. Skutki skrajnych zjawisk pogodowych mają negatywny wpływ na bezpieczeństwo żywnościowe i odżywianie, a w dalszej perspektywie także na edukację dzieci, bo kiedy dochody rodziny spadają, brakuje środków na pokrycie kosztów nauki w szkole, takich jak wydatki na książki czy szkolne mundurki. Jednocześnie jednak hrabstwo Isiolo jest celem osób migrujących z innych zagrożonych terytoriów, m.in. hrabstwa Turkana, gdzie często dochodzi do konfliktów o zasoby.

W radzeniu sobie z tymi wyzwaniami i realizacji celów zrównoważonego rozwoju mieszkańcy Isiolo biorący udział w badaniu skłaniają się raczej ku działaniom budującym odporność, wychodzącym poza konwencjonalne strategie reakcji na sytuacje kryzysowe, starając się tworzyć długofalową wizję rozwiązywania podstawowych problemów. Migracja transgraniczna nie jest uważana za rozwiązanie długoterminowe. Dla niektórych z ankietowanych mogłaby być raczej sposobem zapoznania się z najlepszymi praktykami i dobrymi przykładami strategii stosowanych przez kraje bardziej odporne na

skutki zmian klimatu, tak by później odtworzyć je w Isiolo.

Wako podlewający sadzonki, hrabstwo Isiolo

Na poziomie zarządzania istotnym krokiem mogłoby być usprawnienie krajowej strategii klimatycznej, a także sformułowanie i wdrożenie ogólnokrajowych planów działania w związku ze zmianami klimatu, opartych na ocenie lokalnych potrzeb i zasobów. Jednocześnie pożądanym byłoby wprowadzenie w życie Protokołu IGAD przewidującego tworzenie bezpiecznych, legalnych ścieżek migracji do innych krajów w zamian za profesjonalne kompetencje i umiejętności, tak by migracja nie była definitywnym rozwiązaniem, lecz proaktywną strategią.

5. Aneks: dziennik klimatyczny Aletty Manemane

Cześć, jestem Aletta Manemane z Isiolo w Kenii.

Fot. 1: Rolnicy mają trudności, bo brakuje wody. Te sadzonki umierają z powodu jej braku.

Fot. 2: To konflikt między dzikimi a domowymi zwierzętami. Z powodu suszy dzikie zwierzęta zabijają słabsze osobniki ze stada hodowlanego, bo tak walczą o przetrwanie: eliminacja najłabszych i przetrwanie najlepiej przystosowanych. Padlinę przechowują na drzewie na następny dzień.

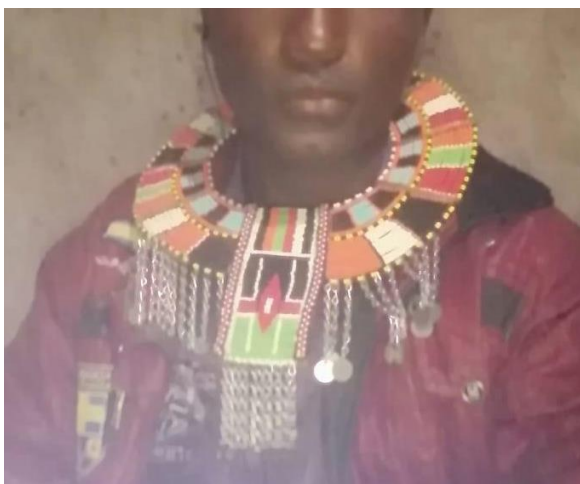
Fot. 3: To jedna ze szkół, gdzie młodzież szkoli uczniów w sadzeniu drzew, by zmniejszyć ich niedobór. Każdy uczeń ma obowiązek zasadzić jedno drzewo.

Fot. 4 Grudzień 2020 roku, kiedy dużo padało i jedzenia wystarczyło dla wszystkich.

Fot. 5: Życie się zmieniło: brakuje żywności, w rzecze nie ma wody potrzebnej rolnictwu. Ludzie głodują, zwierzęta umierają.

Fot. 6: Odczuwamy zmiany klimatu, ale nie zostawiamy młodzieży samej sobie. W ramach działalności zarobkowej tworzymy takie naszyjniki.

Fot. 7: Postanowiliśmy wykorzystać seminaria jako okazję do prowadzenia marketingu naszych produktów (naszyjników, biżuterii).

Fot. 8: To zdjęcie pochodzi ze spotkania dotyczącego pokoju i bezpieczeństwa, na które przyjeżdża młodzież jako ambasadorzy pokoju. Także tę okazję

wykorzystujemy do prezentowania naszych produktów.

Migracja ma wpływ na mieszkańców Kenii, także na młodzież. Z powodu braku pracy chcieliśmy założyć małą firmę, która pozwoliłaby się utrzymać rodzinie. Ale to

bardzo dużo kosztowało, więc przenieśliśmy się do Isiolo. Trudno jest zaczynać życie od nowa.

BIBLIOGRAFIA

Ajibade, I.J. i Siders, A.R. (2021) 'Introduction: Climate change and planned retreat', [w:] Ajibade, I. J. i Siders, A. R., *Global Views on Climate Relocation and Social Justice*. 1st ed. London: Routledge, s. 1–16. doi:10.4324/9781003141457-1.

Baldwin, A. (2013). Racialisation and the Figure of the Climate-Change Migrant. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 45(6), 1474–1490. <https://doi.org/10.1068/a45388>.

Baldwin, A., & Bettini, G. (Eds.). (2017). *Life Adrift: Climate Change, Migration, Critique*. Rowman & Littlefield Publishers.

Bauman, Z. (1998). *Globalization: the human consequences*. New York: Columbia University Press.

Bettini, G. (2013). Climate Barbarians at the Gate? A critique of apocalyptic narratives on 'climate refugees'. *Geoforum*, 45, 63–72. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2012.09.009>

Beyond Plastics (2021) *The New Coal: Plastics & Climate Change*. Vermont: Bennington College. Available at: <https://www.beyondplastics.org/plastics-and-climate> (Accessed: 22 October 2021).

Boas, I., Farbotko, C., Adams, H., Sterly, H., Bush, S., van der Geest, K., Wiegel, H., Ashraf, H., Baldwin, A., Bettini, G., Blondin, S., de Bruijn, M., Durand-Delacre, D., Fröhlich, C., Gioli, G., Guaita, L., Hut, E., Jarawura, F. X., Lamers, M., ... Hulme, M. (2019). Climate migration myths. *Nature Climate Change*, 9(12), 901–903. <https://doi.org/10.1038/s41558-019-0633-3>

Centre for Research on the Epidemiology of Disasters (CRED) (2018). *Cred Crunch 52 - Economic Losses, Poverty and Disasters: 1998-2017*.

Chakraborty I, Maity P. (2020). 'COVID-19 outbreak: Migration, effects on society, global environment and prevention', *The Science of the Total Environment*.

Durand-Delacre, D., Bettini, G., Nash, S. L., Sterly, H., Gioli, G., Hut, E., Boas, I., Farbotko, C., Sakdapolrak, P., de Bruijn, M., Tripathy Furlong, B., van der Geest, K., Lietaer, S., & Hulme, M. (2021). Climate Migration Is about People, Not Numbers. In S. Böhm & S. Sullivan (Eds.), *Negotiating Climate Change in Crisis* (s. 63–82). Open Book Publishers. <https://doi.org/10.11647/obp.0265.06>

Flavell, A, Milan, A, Melde, S. (2020), Migration, environment and climate change: literature review', Pierwszy raport w serii „Migration, environment and climate change”, Ressortforschungsplan Federalnego Minisetrstwa Środowiska, Ochrony Przyrody i Bezpieczeństwa Nuklearnego, Niemcy.

Geddes A, Adger WN, Arnell NW, Black R, Thomas DSG. Migration, Environmental Change, and the 'Challenges of Governance.' *Environment and Planning C: Government and Policy*. 2012; 30(6), s. 951-967. doi:10.1068/c3006ed.

Hirst, P. i Thompson, G. (1999) *Globalization in Question*. 2nd edition. Cambridge: Polity Press. International Displacement and Monitoring Center. (2018). *Global Report on Internal Displacement*. <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2018/>

Ionesco, D., Mokhnacheva, D., Gemenne F. (2016). The Atlas of Environmental Migration, IOM.
IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) (2014) Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, L.L. White (eds.). Cambridge, United Kingdom and New York, United States: Cambridge University Press, s. 1132. <https://www.ipcc.ch/report/ar5/wg2/> (Dostęp: 24 stycznia 2022).

IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) (2018). An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5°C above Pre-Industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emissions Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty. United Nations. <https://www.ipcc.ch/sr15/>

IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) (2021). Sixth Assessment Report, Climate Change 2021: The Physical Science Basis. <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/>

Kälin W. (2018), The Global Compact on Migration: A Ray of Hope for Disaster-Displaced Persons, International Journal of Refugee Law, Volume 30, Issue 4, December 2018, s. 664–667, <https://doi.org/10.1093/ijrl/eey047>

Kelman, I. (2020). 'Does climate change cause migration?', [w:] Fiddian-Qasmiyeh, E. (ed.) Refuge in a Moving World: Tracing refugee and migrant journeys across disciplines. London: UCL Press, s. 111–122.

Laczko F., Aghazarm C. (eds.) (2009). Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence, Geneva: International Organization for Migration.

Lama P., Hamza M. & Wester M. (2021). Gendered dimensions of migration in relation to climate change, Climate and Development, 13:4, 326–336, DOI: 10.1080/17565529.2020.1772708

Lietaer, S., & Durand-Delacre, D. (2021). Situating 'migration as adaptation' discourse and appraising its relevance to Senegal's development sector. Environmental Science & Policy, 126, 11–21. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2021.09.008>

Mager, T. (2018). The Emergency Trust Fund for Africa: Examining Methods and Motives in the EU's External Migration Agenda. UNU Institute on Comparative Regional Integration Studies. <https://collections.unu.edu/view/UNU:7377#relatedLinks>

Mezzadra, S., Neilson B. (2013). Border as method, or the Multiplication of Labor, Durham-London: Duke University Press.

Miller, T., Buxton, N. Akkerman, M. (2021). Global Climate Wall: how the world's wealthiest nations prioritise borders over climate action. Amsterdam: Transnational Institute. <https://www.tni.org/en/publication/global-climate-wall> (Dostęp: 25.10.2021).

Musarò P. (2019). 'Aware Migrants: The role of information campaigns in the management of migration', „European Journal of Communication”, 34(6), s. 629–640.

Nshimbi, C.C. i Moyo, I. (2016). 'Visible and invisible bordering practices: The EU-African migration conundrum and spatial mobility of borders', „World Journal of Science, Technology and Sustainable Development”, 13(4), s. 300–314. doi:10.1108/WJSTSD-01-2016-0014.

OHCHR (2019) Global extractivism and racial equality. Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance. A/HRC/41/54. UN Human Rights Council. <https://www.ohchr.org/en/issues/racism/srracism/pages/indexsrracism.aspx> (Dostęp: 17 listopada 2020).

Pendergrass, D. i Vettese, T. (2020). 'The Climate Crisis and COVID-19 Are Inseparable', „Jacobin”, 31.05.2020. <https://jacobinmag.com/2020/05/climate-change-crisis-covid-coronavirus-environment>

Raty, T., & Shilhav, R. (2020). The EU Trust Fund for Africa: Trapped between aid policy and migration politics. Oxfam. <https://doi.org/10.21201/2020.5532>

Renou, Y. Diallo A. (2019). Changement climatique et migrations : qualification d'un problème, structuration d'un champ scientifique et activation de politiques publiques », Mondes en développement 2015/4, 172, s. 87-107.

Schipper, E.L.F., Dubash, N.K. & Mulugetta, Y. (2021). Climate change research and the search for solutions: rethinking interdisciplinarity. Climatic Change 168, 18. <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03237-3>

Sheller, M. (2018). Mobility justice: The politics of movement in an age of extremes, New York: Mimi Sheller.

Sultana, F. (2021). Critical climate justice. The Geographical Journal, n/a(n/a). <https://doi.org/10.1111/geoj.12417>

UN Human Rights Council (UNHRC) (2019) Climate Change and Poverty: Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights. UN doc: A/HRC/41/39, 25.06.2019. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A_HRC_41_39.pdf.

UNHCR and UNICEF (2014) Refworld | Safe and Sound: what States can do to ensure respect for the best interests of unaccompanied and separated children in Europe. <http://www.refworld.org/docid/5423da264.html> (Dostęp: 5.01.2016).

UNHRC (2019). Climate Change and Poverty: Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights. UN doc: A/HRC/41/39, 25.06. 2019. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A_HRC_41_39.pdf.

United Nations Environment Programme and International Livestock Research Institute (2020) Preventing the Next Pandemic: Zoonotic diseases and how to break the chain of transmission. Nairobi, Kenya. <https://www.unep.org/resources/report/preventing-future-zoonotic-disease-outbreaks-protecting-environment-animals-and>